

Franko MIROŠEVIĆ

ANTE LEŠAJA:

*Zatiranje povijesne memorije, Zagreb:
Savez antifašističkih boraca i antifašista Republike
Hrvatske, 2024.*

Djelo je sastavljeno od više autonomnih dijelova sadržajno povezanih na temu događaja koji su se zbivali i još se zbivaju u suvremenom hrvatskom društvu, a ne služe mu na čast. Knjiga ima deset glavnih dijelova uz više podnaslova na ukupno 533 stranice. Autor nam je već dobro poznat iz njegova angažmana na ukazivanju i praćenju uništavanja ideološko nepodobnih knjiga nastalih za vrijeme Socijalističke Republike Hrvatske, a što je i ukoričio u „Knjigocidu“.

Na samom početku nižu se uvodni tekstovi Viktora Ivančića, urednice Nataše Mataušić i autora Ante Lešaje. Ivančić u svojem tekstu sintagmom „vrhovni vrtlar“ označava Franju Tuđmana koji je kao čelnik novostvorene Hrvatske ranih 1990-ih sa simboličnih mapa hrvatskih gradova dozvoljavao uklanjanje svih partizanskih imena i drugih obilježja Narodnooslobodilačke borbe (NOB), kao i juriš u kojem je uništeno preko tri tisuće antifašističkih spomenika. Posebna rušilačka strast iskazana je prema onima koji su, uz memorijalnu, imali i umjetničku vrijednost. Lešaja u „Riječi unaprijed“ informira čitatelja kako je ovo prva knjiga u kojoj raspravlja o kontinuitetu uništavanja/diskriminacije spomenika posvećenih NOB-i i socijalističkoj revoluciji, kao i da će njegova druga knjiga opisati sustavno uništavanje knjižne građe. Osim navedenog, Lešaja informira i zašto je u nekim dijelovima ove knjige unio integralne tekstove drugih autora. Bilo je to s ciljem „da pojača dokumentarnost knjige, ali i zato što bi prepričavanjem, sažimanjem ili interpretacijom odabranih tekstova koji su sami po sebi zaokružena cjelina, oni izgubili bitnu svrhu: biti ažuran i trajan dokument“. Iz citiranih tekstova

su preuzeti i svi slikovni prilozi, kao bitna dokazna komponenta tih tekstova. Velika masa brojnih tekstova je isto tako i citirana u bilješkama i tako je postala dostupna na jednom mjestu svim zainteresiranim čitateljima. Autor je pojedine dijelove citiranih tekstova naglasio podebljavajući ili podvlačio riječi, rečenice i izraze kao što je već bilo obilježeno u izvornom tekstu. U „Riječi urednice“ Nataša Mataušić pozitivno ocjenjuje sadržaj knjige, koja govori o jednom obliku kulturocida. Od 1990. do 2000. prema nepotpunim podacima uništen je 731 spomenik i 233 druga obilježja palim borcima i žrtvama Drugog svjetskog rata. Istovremeno su iz mnogih knjižnica maknute s polica i spremišta mnoge „nepodobne“ knjige i zbornici radova, uglavnom srpskih autora na ćirilici, a koje su obrađivale teme Drugog svjetskog rata. Mataušić smatra da je Lešaja temeljem velikog broja tiskovina i tekstova dostupnih na društvenim mrežama satkao jedinstvenu priču o uništavanju spomeničke baštine u Hrvatskoj, o naporima pojedinaca i lokalnih zajednica u njenoj obnovi i nebrizi vlasti da se to doista i provede. I ovdje su pojedinačni primjeri obnove pojedinih spomenika tek potvrda pravila. Dobar dio spomenika, kojima se i danas dive mnogobrojni svjetski stručnjaci i uvrstavaju ih u svoje antologije, stoje zapušteni, porušeni, obrasli u korov i draču na ruglo cijeloj zajednici. Urednica Mataušić smatra kako knjiga Ante Lešaje „na jednostavan i svakom čitatelju dostupan način donosi njegova osobna razmišljanja o uništenju spomeničke baštine“. Pritom ne zaobilazi već naglašava činjenicu što je u svoju knjigu uvrstio tekstove javnih i kulturnih radnika, novinara, povjesničara umjetnosti, muzeologa koji su svojim javnim nastupima ili tekstovima pružali otpor uništavanju. Za Natašu Mataušić Lešajino djelo, iza kojeg stoji težak i i naporan istraživački rad, postat će nezaobilazna „lektira“ svakom onom koji želi znati nešto više o uništavanju spomeničke baštine Drugog svjetskog rata.

U četvrtom dijelu autor donosi popis djela slične problematike koja su prethodila. Uz Lešajin „Knjigocid“ uništavanje knjiga u Hrvatskoj 1990-ih“ (2012.), popisana je Makovićeve „Sudbina spomenika revolucije“ (1999.), dokumentarac Bogdana Žižića „Ubijanje sjećanja“ („Damnatio memoriae“), djelo Omera Karabega „Zašto se Srbija i Hrvatska stide svog antifašizma“, pa Tomislava Markovića „Kako su zli komunisti skrivali istinu o Jasenovcu“ (2021.), Drage Draženovića iz Karlovca „Spomenik koji ste uništili i dalje čeka ogoljen i prazan“. Za ovo posljednje djelo Lešaja zaključuje da je „koncizno pisan, pa bi svako sažimanje/prepričavanje išlo na štetu autentičnosti teksta i stoga ga treba s pažnjom čitati u cjelini“. Lešaja se kritički odnosi na aktualni

politički trenutak smatrajući da je sramota kako se slavi dan antifašizma, a spomenici antifašizma se i dalje ruše. Državna vlast i Ministarstvo unutrašnjih poslova o tome šuti, a ne čuje se ništa ni o obnovi tih spomenika. Naročito naglašava problematičnim poništavanje odluke AVNOH-a o državnopravnom statusu srpskog dijela hrvatskog društva i odbacivanje 27. srpnja kao Dana ustanka naroda Hrvatske.

Peto poglavlje knjige govori o kontinuitetu uništavanja nepodobnog od 1990./1991. do danas, ali i o otporu rušenju spomenika i nositeljima otpora. Glavni predmet razmatranja autora u prvom dijelu ovog poglavlja su postupci sa spomenicima smještenima na otvorenom prostoru. U daljnjem tekstu autor obrađuje ignoriranje uništavanja/devastacije spomenika NOB-e i socijalističke revolucije. Elaborirajući ovu problematiku autor zaključuje kako Republika Hrvatska nije država jednakosti. Ni prema ljudima, ni prema ljudima i spomenicima. Tako će istaknuti primjer kako se puno više truda ulaže u potjeru za autorom grafita na spomeniku koji nije ni trebao biti podignut, nego za rušiteljima spomena na žrtve. On uočava kako je policijska revnost prema skrnateljima uvjetovana ideološkim svojstvima spomenika, a ne njegovoj važnosti i umjetničkoj vrijednosti. Pojedinačno prikazuje rušenje spomenika u Gradcu, Pisku, Dragljanima, Gračacu, Perušiću, Pitomači, Martijancu i Vinkovcima.

U drugom dijelu petog poglavlja mjere se razmjeri masovnosti osude i otpora uništavanju spomeničke baštine općenito, posebno one posvećene NOB-i i socijalističkoj revoluciji. Autor u prvi plan postavlja ljude koji se bave tematikom nasljeđa, ali i poviješću umjetnosti, a fenomen definiraju i tretiraju angažirano i s obzirom na estetska, ali i s obzirom na socijalna obilježja. Autor donosi podatke o filmskoj građi o uništavanju spomeničke baštine i međunarodnom reagiranju na uništavanje spomenika. Istaknut ću rečenicu: „Bavljenje ovim spomenicima nije stoga samo zbog njihova očuvanja, nego zbog mogućnosti obnove njihove emancipiranosti i antifašističke politike što je utjelovljuje. To nije samo iz obzira prema ‘izvorima nade’, kako je Raymond Williams točno zabilježio, nego zbog mogućnosti njihove reaktivacije i mobilizacije za sadašnje borbe“. Autor navodi kako međunarodni odjeci, pored kulturološkog aspekta, najvećim dijelom ukazuju na ideološku konfrontaciju.

U šestom dijelu knjige naslovljenom „Zašto i do kada će se ustrajati na uništavanju spomeničke baštine NOB-e i socijalističke revolucije“ autor naglašava činjenicu kako u hrvatskom društvu postoje snage koje nisu

imobilizirane, kao i da će njihovi napori zasigurno polučiti pozitivne rezultate jer se historijski nužne društvene promjene ne mogu zaustaviti. Na postavljeno pitanje iz naslova poglavlja, autor je ukazao na tri aspekta od važnosti za odgovor. Prvi je potreba uviđanja tri razine sadržaja spomenika NOB-e i socijalističke revolucije, drugi urgentna dužnost primjene zakonske zaštite ovih spomenika, a treći aspekt potreba realizacije prijedloga o stavljanju spomenika pod zaštitu UNESCO-a.

U epilogu autor ističe kako prikupljena građa u ovoj knjizi ukazuje također i na snažan otpor velikog dijela društva spomenutom rušilačkom stampedu. Iskazuje se to ne samo mnogobrojnim lokalnim inicijativama, konkretnim aktivnostima građana, ponegdje i lokalnim samoupravnih tijela u obnovi ili zaštiti spomenika nego i brojnim aktualnim kritičnim osvrtima u dnevnim i tjednim javnim glasilima, a osobito stručnim i znanstvenim akcijama i raspravama. Dakako, i Lešajinu knjigu kao važnu sastavnicu treba pridružiti tom korpusu kulture otpora. U prilogima Lešaja donosi 14 zasebnih tekstova, prosvjeda i apela protiv uništavanja naše baštine, stavljajući u prvi plan aktiviste koji su svojim stavom i riječima bili brana mržnji. Autori su im pučka pravobraniteljica Lora Vidović, Milorad Pupovac, Veljko Kajtazi, Ognjen Kraus i Franjo Habulin, Mirjana Rakela, Stipe Mesić, Tomislav Jakić, Ivan Kregelj, Boris Dežulović, Marinko Čulić, Viktor Ivančić, Vinko Vuković, Miro Jović, Ivan Ivančić i Vedran Sršen.

Ovo djelo nesvakidašnjeg sadržaja, autor je kao znanstvenik i ekonomist mogao prirediti zahvaljujući smišljenom metodološkom postupku, sagledavajući u totalitetu prilike nastale početkom 1990-ih godina u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Činio je to izuzetno pedantno i precizno, ne dozvoljavajući da mu i naoko najsitnija pojava promakne. Doduše takav pristup doveo je do izvjesne zalihosti i ponavljanja što je utjecalo na preglednost i pitkost štiva. No, ni jednom nije dovedena u pitanje Lešajina namjera osvjetljavanja izbrisanog i prešućenog, ali i razotkrivanja revizionizma, isključivosti i rigidnosti u suvremenom hrvatskom društvu. Kao takva ova knjiga je bila itekako potrebna na putu potrebne nam katarze.